

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Вучэбна-метадычнае аб'яднанне па педагагічнай адукацыі

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Першы намеснік Міністра адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ І.А. Старавойтава
_____ 2021 г.

Рэгістрацыйны №ТД_____ /тып.

БЕЛАРУСКАЯ ЛЕКСІКАГРАФІЯ

**Тыпавая вучэбная праграма па вучэбнай дысцыпліне
для спецыяльнасці
1–02 03 01 Беларуская мова і літаратура**

УЗГОДНЕНА

Старшыня вучэбна-метадычнага
аб'яднання па педагагічнай
адукацыі

_____ А.І.Жук
_____

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага
ўпраўлення прафесійнай
адукацыі Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ С.А.Каспяровіч
_____

УЗГОДНЕНА

Начальнік Галоўнага ўпраўлення
агульнай сярэдняй, дашкольнай
і спецыяльнай адукацыі
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь

_____ М.С.Кіндзірэнка

УЗГОДНЕНА

Прарэктар па навукова-
метадычнай рабоце Дзяржаўнай
установы адукацыі
“Рэспубліканскі інстытут
вышэйшай школы”

_____ І.У.Цітовіч

Эксперт-нормакантралёр

_____
_____

СКЛАДАЛЬНІКІ:

Д.В.Дзятко, загадчык кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі філалагічнага факультэта ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;

С.У.Шахоўская, дацэнт кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі філалагічнага факультэта ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”, кандыдат філалагічных навук.

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

Кафедра беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (пратакол № 9 ад 29 красавіка 2021 г.);

У.І.Куліковіч, загадчык кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”, кандыдат філалагічных навук, дацэнт.

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ Ў ЯКАСЦІ ТЫПАВОЙ:

Кафедрай мовазнаўства і лінгвадыдактыкі філалагічнага факультэта ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пратакол № 11 ад 20 мая 2021 г.);

Навукова-метадычным саветам установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пратакол № 6 ад 26 мая 2021 г.);

Навукова-метадычным саветам па гуманітарнай адукацыі вучэбна-метадычнага аб’яднання па педагагічнай адукацыі (пратакол № 5 ад 27 мая 2021 г.)

Адказны за рэдакцыю: Д.В.Дзятко

Адказны за выпуск: Д.В.Дзятко

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Тыпавая праграма вучэбнай дысцыпліны “Беларуская лексікаграфія” прызначана для студэнтаў установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (спецыяльнасці 1-02 03 01 “Беларуская мова і літаратура”), з’яўляецца дысцыплінай модуля “Прыкладная лінгвістыка” і ўваходзіць у сістэму лінгвістычнай падрыхтоўкі студэнтаў 1 курса філалагічнага факультэта.

Вучэбная праграма “Беларуская лексікаграфія” распрацавана ў адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарта вышэйшай адукацыі ОСВО 1-02 03 01-2021.

Курс “Беларуская лексікаграфія” знаёміць студэнтаў з гісторыяй ўзнікнення і станаўлення, сучасным станам і напрамкамі развіцця тэорыі і практыкі складання слоўнікаў. Лексікаграфія прадстаўляе слова ў сукупнасці ўсіх яго ўласцівасцей, таму слоўнік з’яўляецца не толькі ўнікальным і незамянімым дапаможнікам у вывучэнні мовы, але найважнейшым інструментам навуковых даследаванняў. Акрамя таго, у лексікаграфічных выданнях замацоўваюцца літаратурныя нормы, што спрыяе павышэнню пісьменнасці і культуры маўлення.

Веды па беларускай лексікаграфіі неабходныя для разумення шляхоў і спосабаў фарміравання беларускай нацыянальнай мовы, прагназавання яе далейшага развіцця ва ўмовах дзяржаўнага беларуска-рускага білінгвізму. Праз знаёмства з лексікаграфічнымі крыніцамі ўдасканальваюцца метады даследавання, дасягаецца большая эфектыўнасць яго практычных вынікаў.

Курс “Беларуская лексікаграфія” дапаможа студэнтам сістэматызаваць набытыя веды пры вывучэнні іншых лінгвістычных дысцыплін, удасканаліць навыкі крытычнага аналізу найбольш складаных моўных з’яў і фактаў. Гэтым вызначаюцца мэты і задачы курса.

Асноўная мэты выкладання дысцыпліны: сістэматызаваць веды навучэнцаў пра асноўныя этапы развіцця беларускай лексікаграфіі, яе сучасны стан і перспектывы, развіць філалагічнае мысленне студэнтаў, навыкі крытычнага аналізу і практычнага выкарыстання атрыманых ведаў у іх будучай прафесійнай дзейнасці.

Задачи вывучэння дысцыпліны:

пашырыць і паглыбіць тэарэтычныя веды студэнтаў пра спецыфіку асноўных перыядаў у развіцці беларускай лексікаграфіі;

даць уяўленне пра разнастайныя лексікаграфічныя кірункі і школы;

пазнаёміць з найважнейшымі беларускімі слоўнікамі;

ахарактарызаваць кампазіцыйныя асаблівасці беларускіх лексікаграфічных выданняў на ўзроўнях мега-, макра- і мікраструктуры;

прааналізаваць галоўныя навуковыя праблемы сучаснай беларускай лексікаграфіі, вызначыць іх прычыны і прапанаваць шляхі вырашэння;

навучыць будучых настаўнікаў самастойнай працы з інфармацыйнай літаратурай па лінгвістыцы і слоўнікамі розных тыпаў.

У выніку вывучэння дысцыпліны студэнт павінен:

ведаць:

- найважнейшыя лексікаграфічныя працы па беларускай мове;
- разнастайныя лінгвістычныя кірункі і школы;
- сістэму тэрмінаў лексікаграфіі;
- галоўныя навуковыя праблемы сучаснай беларускай лексікаграфіі і перспектыўныя шляхі яе развіцця;
- навуковую і даведачную літаратуру па дадзенай галіне мовазнаўчай навукі;

умець:

- адбіраць, аналізаваць і сістэматызаваць моўныя факты;
- праводзіць самастойныя лінгвістычныя назіранні, рабіць абагульненні і вывады;
- заўважаць агульнае і адметнае ў слоўніках розных тыпаў;
- карыстацца разнастайнымі слоўнікамі і даведачнай літаратурай;
- выкарыстоўваць атрыманыя веды на практыцы;

валодаць:

- тыпалогіяй сучасных лексікаграфічных выданняў;
- сістэмай памет, якія выкарыстоўваюцца ў сучасных лінгвістычных слоўніках;
- асаблівасцямі структурнай арганізацыі слоўнікаў беларускай літаратурнай і дыялектнай мовы;
- навыкамі каталагізацыі моўных адзінак розных тыпаў.

Базавыя прафесійныя кампетэнцыі: выкарыстоўваць слоўнікі пэўнага тыпу ў адпаведнасці з камунікатыўнымі задачамі.

Вывучэнне дысцыпліны “Беларуская лексікаграфія” разлічана на 100 вучэбных гадзін, з якіх 42 – аўдыторныя.

Структура зместу вучэбнай дысцыпліны ўключае ўводзіны і вучэбныя раздзелы (тэмы). Тэматычны змест вучэбнай дысцыпліны рэалізуецца ў наступных формах: лекцыі, практычныя заняткі.

Форма атэстацыі: I семестр – *экзамен*.

ПРЫКЛАДНЫ ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ ТЭМЫ	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдытор- ных гадзін	
		Лекцыі	Практыч- ныя заняткі
1.	Уводзіны	1	
2.	Слоўнік як асноўная адзінка лексікаграфіі	1	
3.	3 гісторыі беларускай лексікаграфіі	4	6
3.1.	Асаблівасці развіцця беларускай лексікаграфіі XIII ст. – XVIII ст.	1	1
3.2.	Характэрныя асаблівасці слоўнікаў XIX ст. – пач. XX ст.	1	1
3.3.	Актывізацыя слоўнікавай працы ў БССР		1
3.4.	Асаблівасці развіцця беларускай лексікаграфіі ў 1930-я гг.		1
3.5.	Беларуская савецкая лексікаграфія ў канцы 1940-х – 1980-я гг.	1	1
3.6.	Развіццё слоўнікавай справы ў Беларусі з 1990-х гг. да нашага часу	1	1
4.	Структура слоўніка і яе кампаненты		2
5.	Тыпы слоўнікаў беларускай мовы	12	12
5.1.	Лексемныя слоўнікі	10	8
5.1.1.	Тлумачальныя слоўнікі	8	6
	Тлумачальныя слоўнікі літаратурнай мовы. Тлумачальныя слоўнікі дыялектнай мовы	2	2
	Тлумачальныя слоўнікі тэрмінаў. Слоўнікі мовы аўтара	1	1
	Слоўнікі неалагізмаў. Гістарычныя слоўнікі	1	1
	Этымалагічныя слоўнікі. Слоўнікі лексічных формаў	1	1
	Слоўнікі скарачэнняў. Анамастычныя слоўнікі	1	1
	Слоўнікі ўстарэлых слоў. Слоўнікі эпітэтаў. Частотныя слоўнікі	1	
	Асацыятыўныя слоўнікі. Словаўтваральныя слоўнікі	1	
5.1.2.	Перакладныя слоўнікі	1	1

5.1.3.	Слоўнікі-рэестры	1	1
5.2.	Ідыёмныя слоўнікі	2	2
5.3.	Электронныя слоўнікі		2
6.	Перспектывы беларускай лексікаграфіі	2	
7.	Лексікаграфічны аналіз		2
Усяго		20	22

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

1. УВОДЗІНЫ

Прадмет і задачы дысцыпліны. Значэнне курса, яго сувязь з іншымі навуковымі дысцыплінамі. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства. Функцыі тэарэтычнай і прыкладной лексікаграфіі.

Метадалогія лексікаграфіі. Метад лексікаграфіі. Лексікаграфічная методыка. Тэхналогія лексікаграфіі.

Падроздзелы лексікаграфіі. Вучэнне пра спосабы назапашвання моўных адзінак. Сістэмная параметрызацыя мовы. Метатэорыя лексікаграфіі. Тэарэтычная лексікаграфія.

2. СЛОЎНІК ЯК АСНОЎНАЯ АДЗІНКА ЛЕКСІКАГРАФІІ

Азначэнне паняцця “слоўнік”. Функцыі слоўнікаў. Лінгвістычныя і энцыклапедычныя слоўнікі (універсальныя і галіновыя).

3. 3 ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

Прынцыпы перыядызацыі развіцця лексікаграфіі.

3.1. Асаблівасці развіцця беларускай лексікаграфіі XIII ст. – XVIII ст. Раннія слоўнікі ўсходніх славян. Гласаграфія. Азбукоўнікі. Асаблівасці выданняў “Лексисъ съ толкованіемъ словенских мовъ просто” (Вільня, 1586), “Лексис сиречь реченія вькратъце събранны и из словенскаго языка на просты рускій діалектъ истолкованы Л.З.” Лаўрэнція Зізанія (Вільня, 1596), “Лексіконъ славенороскій и именъ тлькованіе” Памвы Бярынды (Кіеў, 1627), тлумачальна-перакладнога слоўніка XVII ст. “Сіноніма славенаросская”.

3.2. Характэрныя асаблівасці слоўнікаў XIX ст. – пач. XX ст. Беларуская лексіка і фразеалогія ў рукапісах і публікацыях К.Ф. Калайдовіча, А.Ф. Рыпінскага, Ф.С. Шымкевіча, П.М. Шпілеўскага, Я. Чачота, Я.П. Тышкевіча, Г. Кладніцкага, К. Мальчэўскага, Ф.Ф. Галатузава, П.П. Дуброўскага, І.І. Насовіча, М. Анімеле, С.П. Мікуцкага, А.-Г. Кіркора, І. Трусевіча, М. Каміньскага, Р.Б. Валовіча, А.І. Сабалеўскага, С.І. Сакалова, А.І. Вярэгі-Дароўскага, П.В. Шэйна, В.А. Каратыньскага, Ф. Сцяпуры, У. Дубоўскага, Е.Р. Раманава, П.У. Уладзімірава, М.Я. Нікіфароўскага і інш.

Лексікаграфічныя працы “Собрание слов литовско-русского (белорусского) наречия” Ф.С. Шымкевіча (рукапіс, 1838); “Словарь белорусского наречия” П.М. Шпілеўскага (рукапіс, 1845); “Словарь западнорусского наречия” І.І. Грыгаровіча (рукапіс, 1850-я гг.); Словарь белорусского наречия” І.І. Насовіча (С.-Пб., 1870); “Смоленский областной словарь” У.М. Дабравольскага (Смоленск, 1914); “Белорусский словарь” С.М. Мядзведскага (рукапіс, 1910); матэрыялаў для вялікага беларуска-польска-рускага слоўніка Я. Ціхінскага (1870-я гг. – канец XIX ст.).

3.3. Актывізацыя слоўнікавай працы ў БССР. Выпрацоўка беларускай навуковай тэрміналогіі. Характэрныя асаблівасці лексікаграфічных выданняў 1920-х гг. Дзейнасць Тэрміналагічнай камісіі Інбелкульта ў 1922 – 1930 гг. “Слоўнік геамэтрычных і трыганамэтрычных тэрмінаў і сказаў (расійска-беларускі і беларуска-расійскі)” К.С. Дуж-Душэўскага і В.Ю. Ластоўскага (Коўна, 1923); “Беларуска-польска-расейска-лацінскі ботанічны слоўнік” Зоські Верас (Вільня, 1924). Першыя перакладныя слоўнікі (“Маскоўска-беларускі слоўнік” М.І. Гарэцкага і Г.І. Гарэцкага (Смаленск, 1918); “Невялікі беларуска-маскоўскі слоўнік” М.І. Гарэцкага (Вільня, 1919), “Беларуска-расійскі слоўнічак” М.І. Каспяровіча (Менск, 1925), рукапісны руска-беларускі слоўнік А.В. Ярушэвіча (1921). Гісторыя стварэння і лексікаграфічныя асаблівасці агульнамоўных перакладных слоўнікаў “Практычны расійска-беларускі слоўнік” М.Я. Байкова і М.І. Гарэцкага (Мн., 1924); “Беларуска-расійскі слоўнік” М.Я. Байкова і С.М. Некрашэвіча (Мн., 1926); “Расійска-беларускі слоўнік” С.М. Некрашэвіча і М.Я. Байкова (Мн., 1928); “Падручны беларуска-польскі слоўнік” Б. Друцкага-Падбярэскага (Вільня, 1929); “Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік” В.Ю. Ластоўскага (Коўна, 1924).

Дзейнасць Камісіі па ўкладанні слоўніка жывой беларускай мовы. Дыялектаграфія 1920-х гг.: “Віцебскі краёвы слоўнік” М.І. Каспяровіча (Віцебск, 1927); “Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны” М.В. Шатэрніка (Мн., 1929); “Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны” І.К. Бялькевіча (Мінск, 1970).

3.4. Асаблівасці развіцця беларускай лексікаграфіі ў 1930-я гг. Структура выдання “Руска-беларускі слоўнік” пад рэд. А.І. Александровіча (Мн., 1937).

3.5. Беларуская савецкая лексікаграфія ў канцы 1940-х – 1980-я гг. Лексікаграфічная дзейнасць Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР. Характэрныя рысы “Руска-беларускага слоўніка” (1953), “Беларуска-рускага слоўніка” (1962), “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” (у 5 т.; 1977 – 1984), “Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” (у 5 т.; 1979 – 1986), “Тураўскага слоўніка” (у 5 т.; 1982 – 1987), “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы” (апубл. т. 1 – 13; 1978 – 2010), “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы” (апубл. т. 1 – 35; 1982 – 2015) і інш.

3.6. Развіццё слоўнікавай справы ў Беларусі з 1990-х гг. да нашага часу.

4. СТРУКТУРА СЛОЎНІКА І ЯЕ КАМПАНЕНТЫ

Паняцце мегаструктуры слоўніка. Макраструктура лексікаграфічнага выдання (алфавітныя, алфавітна-гнездавыя, ідэаграфічныя слоўнікі). Мікраструктура слоўніка. Інфармацыйныя зоны ў слоўнікавым артыкуле. Абавязковыя параметры сучасных лексікаграфічных выданняў. Факультатыўныя параметры. Слоўнікавая дэфініцыя. Універсальныя тыпы слоўнікавых дэфініцый. Лексікаграфічная памета, тыпы памет.

5. ТЫПЫ СЛОЎНІКАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Структурна-функцыянальная тыпалогія слоўнікаў беларускай мовы.

5.1. Лексемныя слоўнікі.

5.1.1. Тлумачальныя слоўнікі.

Тлумачальныя слоўнікі літаратурнай мовы. Асаблівасці структуры і функцыі “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” ў 5 тамах пад рэд. К.К. Атраховіча (Мн., 1977 – 1984), “Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы” пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко (Мн., 1996), перавыданняў названых прац. Школьныя тлумачальныя слоўнікі: “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: для сярэдняй школы” А.Я. Баханькова, І.М. Гайдукевіча, П.П. Шубы (Мн., 1966), “Школьны тлумачальны слоўнік беларускай мовы” Г.М. Малажай, Л.І. Яўдошынай (Мн., 2007), “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы для школьнікаў” І.Л. Капылова, С.Я. Рапацэвіча (Мн., 2009) і інш.

Тлумачальныя слоўнікі дыялектнай мовы. Выданні, у якіх адлюстравана рэгіянальная лексіка Брэстчыны, Гомельшчыны, Гродзеншчыны, Міншчыны. Асаблівасці ўкладання “Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” ў 5 т. пад рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, “Тураўскага слоўніка” пад рэд. А.А. Крывіцкага. Тэматычныя дыялектныя слоўнікі “Жывёльны свет” (Мн., 1999), “Раслінны свет” (Мн., 2001), “Чалавек” (Мн., 2006), “Сельская гаспадарка” (Мн., 2010), “Плытніцтва” (Мн., 2019).

Тлумачальныя слоўнікі тэрмінаў. Слоўнікі тэрмінаў лінгвістыкі і сумежных дысцыплін: “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” А.Л. Юрэвіча (Мн., 1962), “Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў” П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкага, Л.А. Антанюк (Мн., 1990), “Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект” В.І. Рагаўцова (Магілёў, 2010), “Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў” М.В. Абабуркі, Т.А. Казімірскай, В.М. Саўчанка (Магілёў, 2012) і інш.

Слоўнікі мовы аўтара. Асаблівасці структуры “Слоўніка мовы Янкі Купалы” (у 8 т.; Мн. – Гомель, 1997 – 2012), “Слоўніка мовы Скарыны” У.В. Анічэнкі (у 3 т.; Мн., 1977 – 1994), “Тлумачальнага слоўніка адметнай лексікі ў творах Якуба Коласа” Г.У. Арашонкавай і Н.А. Чабатар (Мн., 2003), “Слоўнік мовы Нашай Нівы (1906 – 1920)” В.П. Лемцюговай (у 5 т.; Мн., 2003 – 2019) і інш.

Слоўнікі неалагізмаў. Адметнасці пабудовы “Слоўніка новых слоў беларускай мовы” В.І. Уласевіч і Н.М. Даўгулевіч (Мн., 2009), выдання “Словаклад: слоўнік адметнай лексікі” А.А. Каўруса (Мн., 2013), “Беларуска-рускага тлумачальнага слоўніка новых слоў і новых значэнняў слоў” В.І. Уласевіч і Н.М. Даўгулевіч (Мн., 2013).

Гістарычныя слоўнікі. Слоўнікі сінхроннага (гарызантальнага) зрэзу і дыяхранічныя слоўнікі. Асаблівасці пабудовы “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы” (вып. 1 – 36; Мн., 1982 – 2016). Адметнасць структуры “Падручнага гістарычнага слоўніка субстантыўнай лексікі” (у 2 т.; Мн., 2013) і “Кароткага гістарычнага слоўніка беларускай мовы” (Мн., 2015).

Этымалагічныя слоўнікі. Асаблівасці навуковых (поўных) і папулярных (кароткіх, школьных) этымалагічных слоўнікаў. Мега-, макра- і мікраструктура “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы”.

Слоўнікі лексічных формаў. Характэрныя асаблівасці “Слоўніка сінонімаў і блізказначных слоў” М.К. Клышкі (Мн., 1976), “Слоўніка сінонімаў беларускай

мовы” С.М. Шведава (Мн., 2004), “Слоўніка паронімаў беларускай мовы” С.М. Грабчыкава (Мн., 1994), “Слоўніка антонімаў беларускай мовы: канкрэтныя выпадкі ўжывання” У.М. Лазоўскага (Мн., 1994).

Слоўнікі скарачэнняў. Структура акадэмічнага “Руска-беларускага слоўніка скарачэнняў” (у 2 т.; Мн., 1996). Слоўнікі з уваходнай англійскай мовай: “Англійска-беларускі слоўнік скарачэнняў” Ю.М. Кардубан (Мн., 2010), “Англа-руска-беларускі слоўнік асноўных скарачэнняў у галіне інфармацыйных тэхналогій для студэнтаў, выкладчыкаў, спецыялістаў” П.Ю. Бранцэвіча і А.С. Кабайлы (Мн., 1996) і інш.

Анамастычныя слоўнікі. Тапанімічныя слоўнікі беларускай мовы: Я.Н. Рапановіча “Слоўнік назваў населеных пунктаў...” (Мн., 1977 – 1986), В.А. Жучкевіча “Краткий топонимический словарь Белоруссии” (Мн., 1974), “Анамастычны слоўнік Гродзеншчыны” (ч. 1; Гродна, 2005), “Анамастычны слоўнік Магілёўшчыны” В.І. Рагаўцова і С.Я. Кечык (Магілёў, 2000), “Віцебшчына ў назвах вуліц” Г.М. Мезенкі (у 2 ч.; Віцебск, 2008), “Назвы азёр Беларусі” С.У. Шахоўскай (Мн., 2014), этымалагічнага слоўніка “Гідранімія Беларусі: гідронімы Магілёўскай вобласці” І. М. Шарухі (Магілёў, 2021) і інш. Структура выдання “Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь” пад рэд. В.П. Лемцюговай (па абласцях; Мн., 2003 – 2010). Асаблівасці ўкладання антрапанімічных слоўнікаў. Структура выданняў “Беларуская антрапанімія” М.В. Бірылы (ч. 1 – 3; Мн., 1966 – 1982). “Слоўнік асабовых уласных імён” М.Р. Судніка (Мн., 1965), “Слоўнік асабовых уласных імён” Г.К. Усціновіч (Мн., 2011), “Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа” (Мн., 1990) і інш.

Слоўнікі ўстарэлых слоў. Функцыі і асаблівасці структуры “Слоўніка устарэлых слоў беларускай мовы” А.В. Макарэвіча (Брэст, 2005), “Слоўніка архаізмаў і гістарызмаў (па творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі)” С.М. Струкавай (Мн., 2007).

Слоўнікі эпітэтаў. Асаблівасці пабудовы “Слоўніка эпітэтаў беларускай літаратурнай мовы” М.П. Пазнякова (Мн., 1988) і “Слоўніка эпітэтаў беларускай мовы” Н.В. Гаўрош (Мн., 1998).

Частотныя слоўнікі. Функцыі і пабудова выпускаў “Частотнага слоўніка беларускай мовы” Н.С. Мажэйка і А.Я. Супруна. “Частотны слоўнік беларускай мовы” Н.С. Мажэйка (Мн., 2006).

Асацыятыўныя слоўнікі. Асаблівасці выдання “Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы” А.І. Цітовай (Мн., 1981).

Словаўтваральныя слоўнікі. Гнездавыя і алфавітныя словаўтваральныя слоўнікі. Структура “Словаўтваральнага слоўніка беларускай мовы” А.М. Бардовіча, М.М. Круталевіча, А.А. Лукашанца (Мн., 2000) і “Словаўтваральнага слоўніка беларускай мовы” М.А. Аўласевіча і Т.І. Якубовіч (выд. 1 т. на літары А – К; Магілёў, 2002).

5.1.2. Перакладныя слоўнікі.

Руска-беларускія і беларуска-рускія слоўнікі. Асаблівасці пабудовы “Русско-белорусского словаря” (10-е выд. Мн., 2012) пад рэдакцыяй А.А. Лукашанца; “Русско-белорусского словаря общеупотребительной лексики” М.Н. Крыўко (Мн., 1999); “Беларуска-рускага слоўніка” (4-е выд. Мн., 2012) пад рэд. А.А. Лукашанца, “Найноўшага беларуска-рускага слоўніка” А.М. Булькі, Х.П. Булькі (Мн., 2020), “Вялікага беларуска-рускага слоўніка” П. Д. Купрысь, Д. М. Яндальцава (Мн., 2021).

Перакладныя слоўнікі, у якіх беларуская мова з'яўляецца выходнай або ўваходнай. Структура выдання “ЕўраСлоўнік: беларуска-лацінска-англійска-балгарска-венгерска-грэцка-дацка-ірландска-ісландска-іспанска-італьянска-латышска-літоўска-мальтыйска-нарвежска-нідэрландска-нямецка-партугальска-польска-румынска-славацка-славенска-фінска-французска-харвацка-чэшска-шведска-эстонскі слоўнік” Л.П. Баршчэўскага (Мінск, 2008).

Тэрміналагічныя перакладныя слоўнікі. Першыя перакладныя слоўнікі беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі: “Практыка і тэорыя літаратурнага мастацтва” (Мн., 1923), “Слоўнік граматычна-лінгвістычнай тэрміналогіі” (Мн., 1927). Асаблівасці лексікаграфічных выданняў, якія адлюстроўваюць сучасную тэрмінасістэму мовазнаўства. “Беларуска-польска-рускі слоўнік лінгвістычных тэрмінаў і спецыяльнай лексікі” В. Бекіша і Г. Фантаньскага (Катавіцэ, 1997) “Словарь славянской лингвистической терминологии” (у 2 т.; Прага, 1977 – 1979) і інш.

5.1.3. Слоўнікі-рээстры.

Арталагічныя слоўнікі. Асаблівасці “Слоўніка беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтуюцыя. Словазмяненне” пад рэд. М.В. Бірылы (Мн., 1987). Сучасныя арталагічныя слоўнікі: “Беларускі арфаграфічны слоўнік” (Мн., 2009) пад рэд. А.А. Лукашанца, “Слоўнік беларускай мовы” (Мн., 2012) пад рэд. А.А. Лукашанца і В.П. Русак. Аспектныя арталагічныя слоўнікі беларускай мовы: “Асобна, разам, праз дэфіс” (Мн., 1994) і “Пішам без памылак: разам, асобна, праз дэфіс” М.Р.Прыгодзіча (Мн., 2002), “Разам, асобна, праз злучок” Н.Д. Бандарэнка, І.Л. Капылова, Т.М. Маракулінай (Мн., 2012), “Слоўнік арфаграфічных новаўвядзенняў беларускай мовы” Т.М. Маракулінай і І.Л. Капылова (Мн., 2010) і інш.

Граматычныя слоўнікі. Структурная арганізацыя комплексу акадэмічных выданняў: “Граматычны слоўнік дзеяслова” (Мн., 2013), “Граматычны слоўнік назоўніка” (Мн., 2013), “Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя” (Мн., 2013). Асаблівасці пабудовы і функцыі “Вялікага слоўніка беларускай мовы” Ф.А. Піскунова (Мн., 2012).

Інверсійныя слоўнікі. Структура інверсійных слоўнікаў. “Слоўнік *tergo* сучаснай беларускай мовы” А. Барташэвіча і І. Камендацкай (Варшава, 1988 – 1989), “Адваротны слоўнік беларускай мовы” Л.М. Вардамацкага і В.І. Несцяровіча (Мн., 1994).

Марфемныя слоўнікі. Асаблівасці мега-, макра- і мікраструктуры “Марфемнага слоўніка беларускай мовы” А.М. Бардовіча і Л.М. Шакуна (Мн., 1989). Школьныя марфемныя слоўнікі: “Школьны марфемны слоўнік беларускай мовы” (Мн., 2006), “Марфемны слоўнік беларускай мовы (для сярэдняй школы)” М.А. Аўласевіча і Т.І. Якубовіч (Магілёў, 1998), “Марфемны слоўнік беларускай мовы” Т.І. Якубовіч (Магілёў, 2003).

5.2. Ідыёмныя лексікаграфічныя выданні.

Слоўнікі фразем. Гісторыя беларускай фразеаграфіі XIX ст. Працы Я. Ляцкага, І.І. Насовіча, Е.Р. Раманава, А. Рыпінскага, Яна Чачота,

П.М. Шпілеўскага. Тлумачальныя і перакладныя слоўнікі фразем. Структурныя асаблівасці выданняў І.Я. Лепешава: “Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы” (у 2 т.; Мн., 1993), “Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы” (у 2 т.; Мн., 2008), “Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў” (Мн., 2004), “Вобраз чалавека ў беларускай фразеалогіі: слоўнік” В.А. Ляшчынскай, З.У. Шведавай (Мн., 2020).

Дыялектая фразеаграфія: “Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі” Е.С. Мяцельскай і Я.М. Камароўскага (Мн., 1972), “З народнай фразеалогіі: дыферэнцыяльны слоўнік” І.Я. Лепешава (Мн., 1991), “Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны” М.А. Даніловіча (Гродна, 2000), “Рубельскі лексіка-фразеалагічны слоўнік” М.І. Пашкевіча (Брэст, 2008), “Фразеалагічны слоўнік Косаўшчыны” А.Ф. Зайкі (Брэст, 2014). Структура серыі выданняў Г.Ф. Юрчанкі: “І коціца і валіцца” (Мн., 1972), “І сячэ і паліць” (Мн., 1974), “Слова за слова” (Мн., 1977), “Фразеалагічнага слоўніка гаворак Гродзеншчыны” М.А. Даніловіча (Гродна, 2020).

Перакладныя фразеалагічныя слоўнікі. “Англа-беларускі слоўнік фразеалагізмаў параўнальнага тыпу” Л.Д. Корсак і Л.С. Марціновіч (Мн., 1984), “Słownik frazeologiczny białorusko-polski” А. Аксамітава і М. Чурак (Варшава, 2000), “Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем” З.Ф. Санько (Мн, 1991) і інш.

Слоўнікі прыказак. Гісторыя беларускай парэміяграфіі XIX ст. Асаблівасці выданняў “Сборник белорусских пословиц” І.І. Насовіча (СПб., 1874) і працы “Люд беларускі на Русі Літоўскай” М. Федароўскага (Варшава, т. 4, 1935). Тлумачальныя слоўнікі парэмій “Крынічнае слова” І.Р. Шкрабы і Р.І. Шкрабы (Мн., 1987), “Слоўнік беларускіх прыказак” І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч (Мн., 2006), “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў” С.Ф. Івановай і Я.Я. Іванова (Мн., 1997). Структурныя асаблівасці “Тлумачальнага слоўніка прыказак” І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч (Гродна, 2011), “Тлумачальнага слоўніка рэгіянальных прыказак Гродзеншчыны” М.А. Даніловіча, М.А. Якалцэвіч (Гродна, 2020). Перакладныя парэміялагічныя слоўнікі: “Русско-белорусский словарь пословиц” Я.Я. Іванова (у 2 ч.; Магілёў, 2001), “Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік” Я.Я. Іванова і Н.К. Раманавай (Магілёў, 2006), “Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік” Я.Я. Іванова і С.Ф. Івановай (Магілёў, 2007), “Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік” пад рэд. Я.Я. Іванова (Магілёў, 2009) і інш.

Слоўнікі параўнанняў. Выданні Ф.М. Янкоўскага “Беларускія народныя параўнанні: кароткі слоўнік” (Мн., 1973) і “Слоўнік беларускіх народных параўнанняў” Т.В. Валодзінай і Л.М. Салавей (Мн., 2011). Асаблівасці пабудовы “Слоўніка параўнанняў у мове мастацкіх твораў Янкі Купалы” В.А. Ляшчынскай і З.У. Шведавай (Гомель, 2004).

Слоўнікі перыфраз. Функцыянальныя і структурныя асаблівасці выдання Г.М. Малажай “Беларуская перыфраза (кароткі слоўнік)” (Мн., 1974).

Слоўнікі афарызмаў. Структурная характарыстыка выданняў Ф.М. Янкоўскага “Крылатыя словы і афарызмы” (Мн., 1960), А.Я. Леванюк “Майстры кажучь... Беларуска літаратурныя афарыстычныя выслоўі” (Брэст, 2010), Н.В. Гаўрош, Н.М. Нямковіч “Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў” (Мн., 2012).

5.3. Электронныя слоўнікі беларускай мовы. Функцыі і асаблівасці пабудовы электронных слоўнікаў. Анлайн-слоўнікі. Структурная арганізацыя і асаблівасці функцыянавання электроннага “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” (<http://rv-blr.com/>), электроннага корпуса беларускай мовы (<http://bnkorpus.info/>). Праграмныя слоўнікі. Праграмны слоўнік для праверкі арфаграфіі беларускамоўных тэкстаў “ArfaBel”, электронны слоўнік “Назвы азёр Беларусі” С.У. Шахоўскай (Мінск, 2014), “Электронны двухмоўны слоўнік метафар псіхалагічнай сферы чалавека” В.Ю. Шыманскай (Мінск, 2016). Асаблівасці стварэння канкардансаў. Анлайн-праграмныя слоўнікі. Характэрныя асаблівасці слоўніка “Белазар”.

6. ПЕРСПЕКТЫВЫ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКАГРАФІІ

Практычныя задачы і тэарэтычныя праблемы сучаснай беларускай лексікаграфіі. Стварэнне максімальна поўнага тлумачальнага слоўніка беларускай мовы. Абнаўленне існуючых перакладных слоўнікаў. Выданне шэрага слоўнікаў мовы найбольш аўтарытэтных беларускіх пісьменнікаў. Распрацоўка новых электронных слоўнікаў і перавод на электронныя носбіты існуючых слоўнікаў беларускай мовы.

8. ЛЕКСІКАГРАФІЧНЫ АНАЛІЗ

Парадак аналізу лексікаграфічных выданняў. Экстралінгвістычная інфармацыя пра слоўнік. Катэгорыя слоўніка. Тып лінгвістычнага слоўніка. Мегаструктура слоўніка. Макраструктура слоўніка. Мікраструктура слоўніка.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

Асноўная літаратура

1. Дзятко, Д. В. Лексікаграфія // Сучасная беларуская літаратурная мова : вучэб. дапам. / Д. В. Дзятко [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. – Мінск : Выш. шк., 2017. – С. 514–577.

Дадатковая літаратура

2. Гуліцкі, М. Ф. Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX – пачатак XX ст.) / М. Ф. Гуліцкі. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 119 с.

3. Дзятко, Д. В. Беларуская аўтарская фразеаграфія / Ю. С. Басалай, Д. В. Дзятко // Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке : сб. науч. ст. / редкол.: В. В. Бущик [и др.]. – Минск, 2013. – С. 196–200.

4. Дзятко, Д. В. Лексікаграфія як раздзел мовазнаўства: тэрміны, праблемы, тыпы слоўнікаў / Д. В. Дзятко // Роднае слова. – 2016. – № 8. – С. 34–37.

5. Дзятко, Д. В. Сучасная беларуская лексікаграфія: ідыёмныя і электронныя слоўнікі / Д. В. Дзятко // Роднае слова. – № 12. – С. 45–48.

6. Дзятко, Д. Сучасная беларуская лексікаграфія: лексемныя слоўнікі і слоўнікі-рэестры / Д. Дзятко // Роднае слова. – 2018. – № 6. – С. 36–40.

7. Дятко, Д. В. Белорусская лексикография: теория, история, современное состояние / Д. В. Дятко // Лексикографические штудии : междунар. коллектив. моногр. / под ред. Н. В. Пятаевой. – М, – С. 9–63.

8. Міхайлаў, П. А. Беларуская дыялектная лексікаграфія: гісторыя, сучасны стан і перспектывы / П. А. Міхайлаў // *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim : Referaty i komunikaty wygłoszone na konf., Białobrzegach, 12–16 wrzes. 1989 w. / by. M. Kondratiuk.* – Białystok, 1995. – В. 107–120.

9. Шахоўская, С. У. Беларуская анамастычная лексікаграфія: фарміраванне, сучасны стан, вектары развіцця / С. У. Шахоўская ; пад навук. рэд. П. А. Міхайлава. – Мінск : Красная звезда, 2012. – 258 с.

10. Шчэрбін, В. К. Спецыяльная лексікаграфія Беларусі на мяжы тысячагоддзяў / В. К. Шчэрбін // *Слов'янське термінознавство кінця XX – пачатку XXI століть : монографія / наук. ред. В. Л. Іващенко.* – Київ, 2018. – С. 423–467.

11. Шчэрбін, В. К. Гісторыя беларускай лексікаграфіі / В. К. Шчэрбін. – Мінск : Мін. дзярж. лінгвіст. ун-т, 1994. – 36 с.

12. Шчэрбін, В. К. Тэарэтычныя праблемы беларускай лексікаграфіі / В. К. Шчэрбін. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 1996. – 140 с.

РЭКАМЕНДАВАНЫЯ МЕТАДЫ І ФОРМЫ НАВУЧАННЯ

У аснову структуравання зместу вучэбнага матэрыялу дысцыпліны “Беларуская дэксікаграфія” пакладзены прынцып тэматычнага падыходу, які прадугледжвае падзел вучэбнага матэрыялу на адносна самастойныя раздзелы (тэмы).

Па кожнай вучэбнай тэме ў адпаведнасці з яе мэтамі і задачамі па фарміраванні і развіцці ў студэнтаў канкрэтных кампетэнцый выкладчык праектуе і рэалізуе канкрэтныя педагагічныя тэхналогіі.

Найбольш перспектыўнымі і эфектыўнымі сучаснымі інавацыйнымі адукацыйнымі сістэмамі і тэхналогіямі з’яўляюцца наступныя:

- тэхналогія вучэбна-даследчай дзейнасці;
- тэхналогія праблемна-модульнага навучання;
- праектныя тэхналогіі;
- інфармацыйна-камунікацыйныя тэхналогіі;
- маніторынг інтэлектуальнага развіцця і інш.

Для кіравання вучэбным працэсам і арганізацыі кантрольна-ацэначнай дзейнасці педагогам рэкамендуецца выкарыстоўваць рэйтынжавыя, крэдытна-модульныя сістэмы ацэнкі вучэбнай і даследчай дзейнасці студэнтаў, вучэбна-метадычныя комплексы.

З мэтай фарміравання сучасных сацыяльна-асобасных і сацыяльна-прафесійных кампетэнцый выпускнікоў ВНУ ў практыку правядзення семінарскіх і практычных заняткаў мэтазгодна ўкараняць метадыкі актыўнага навучання і дыскусійныя формы.

ПЕРАЛІК РЭКАМЕНДАВАНЫХ СРОДКАЎ ДЫЯГНОСТЫКІ

Для атрымання аб’ектыўнай інфармацыі аб ўзроўні паспяховасці студэнтаў мэтазгодна сістэматычна выкарыстоўваць розныя віды кантролю, сярод якіх: апераджальны, бягучы, тэматычны, прамежкавы і выніковы. Кожны з відаў кантролю ўжываецца на пэўным этапе навучання і выконвае ў педагагічным працэсе адну з функцый: стымулюючую, навучальную, дыягнастычную, выхаваўчую і інш.

Дыягностыка кампетэнцый па дысцыпліне можа мець розныя формы.

Вусны кантроль прадугледжвае: фронтальнае, індывідуальнае, ушчыльненае (камбінаванае) апытванне на лекцыях і практычных занятках, калёквіумы, даклады на канферэнцыях, вусныя залікі і экзамены.

Пісьмовы кантроль уключае: тэрміналагічныя дыктанты, кантрольныя апытанні, кантрольныя работы, рэфераты, пісьмовыя залікі і экзамены.

Тэставы кантроль ажыццяўляецца шляхам падбору каротках адказаў у адпаведнасці з заданнямі.

Форма кантролю – экзамен.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ПА АРГАНІЗАЦЫІ САМАСТОЙНАЙ РАБОТЫ СТУДЭНТАЎ

Для павышэння якасці прафесійнай падрыхтоўкі будучых настаўнікаў-філолагаў на працягу ўсяго тэрміну навучання ў ВНУ мэтазгодна прыцягваць кожнага студэнта да самастойнай работы. Істотнай асаблівасцю самастойнай работы з'яўляецца актыўная мысліцельная дзейнасць студэнтаў, іх імкненне выявіць свой разумовы ўзровень і стан духоўных здабыткаў у выкананні пэўных заданняў. Студэнты становяцца суб'ектамі пазнавальнай дзейнасці, у іх развіваецца ініцыятыўнасць, самастойнасць у засваенні ведаў, уменняў і навыкаў, а таксама творчае ўяўленне. Змест і формы самастойнай работы студэнтаў распрацоўваюцца супрацоўнікамі кафедры ў адпаведнасці з мэтамі і задачамі адукацыйнага стандарту.

Матэрыял, рэкамендаваны для самастойнага вывучэння, студэнты павінны атрымліваць ад выкладчыка з першых тыдняў семестра. Змест матэрыялу для самастойнай працы, распрацаваны выкладчыкамі кафедры, можа ўключаць тэарэтычныя ці практычныя заданні па пэўных тэмах, комплексы індывідуальных дамашніх кантрольных работ па тэмах і раздзелах дысцыпліны. Усе віды заданняў павінны быць размеркаваны па этапах: 1) напалову самастойная (калектыўная) работа; 2) самастойная работа рэпрадуктыўнага характару; 3) самастойная работа творчага характару.

На самастойнае вывучэнне варта прапаноўваць асобныя тэмы лекцый або іх часткі па раней складзеным плане з указаннем асноўнай і дадатковай літаратуры па праблеме. Адзначым, што для студэнтаў першага курса рэкамендуецца выносіць на самастойнае вывучэнне тэмы і падтэмы, асноўныя палажэнні якіх вядомыя са школьнага курса беларускай мовы, або тыя пытанні, вывучэнне якіх не патрабуе валодання спецыфічнымі лінгвістычнымі ўменнямі і навыкамі. На наступных курсах матэрыял, прапанаваны для самастойнага вывучэння, варта паступова ўскладняць, але ўсё роўна змест такога матэрыялу павінен змяшчаць тэарэтычныя пытанні, успрыманне, асэнсаванне і разуменне якіх не выклікае асаблівых цяжкасцей.

Эфектыўнасць самастойнай працы студэнтаў залежыць ад многіх фактараў. Тут і аптымальны выбранаая форма працы, і дакладныя, канкрэтныя ўказанні і рэкамендацыі выкладчыка па выкананні з наступнай аб'ектыўнай ацэнкай яе вынікаў і, самае важнае, сістэматычнасць і паслядоўнасць у правядзенні такой працы.